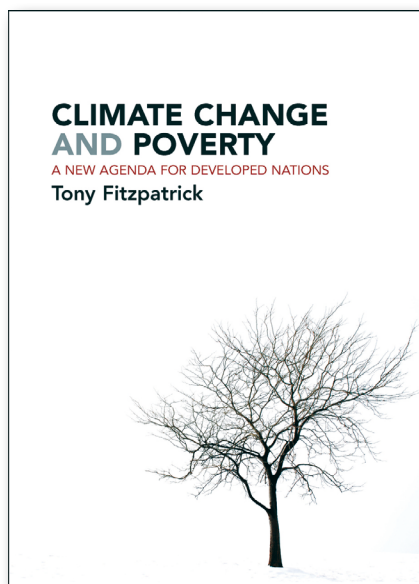

MÁTÉ ANNA

KLÍMAVÁLTOZÁS ÉS SZEGÉNYSÉG – A SZEGÉNYSÉG ÖKOSZOCIÁLIS MEGKÖZELÍTÉSE

(Tony Fitzpatrick [2014]: *Climate change and poverty – a new agenda for developed nations*. Bristol: Policy Press 256 pp.)

A klímaváltozás korunk egyik legégetőbb problémája, bár a helyzet súlyosságának megítélésében eltérnek a vélemények. Gondoljunk csak arra, hogy az egyik legnagyobb környezetszennyező állam a mai napig nem ratifikálta az immár 20 éve kelt Kiotói Egyezményt és az új amerikai elnök lépten-nyomon megkérdőjelezi a klímaváltozás tényét és hatásait. A klímaváltozás régóta a kutatók figyelmének középpontjában van, de számos aspektusát – különösen társadalomtudományi szempontból – nem vizsgálták még kellő alaposággal. Ebből a szempontból hiánypótlónak tekinthető Tony Fitzpatrick könyve. A szerző régóta foglalkozik a környezetvédelem, a fenntartható fejlődés és a szegénység kapcsolatának vizsgálatával, korábbi könyve, a *Freedom and Security: An introduction to the Basic Income Debate* az alapjövedelem és a klímaváltozás lehetséges kölcsönhatásaival foglalkozik.

Fitzpatrick alapállítása, hogy a klímaváltozással a szegénység ellenes küzdelem új fejezetéhez érkeztünk – és nem csak a fejlett és a fejlődő országok között fennálló egyenlőtlenségek tekintetében. A szerző megközelítése túlmutat az eddig jellemző felfogáson, mely szerint a jóléti állam és az ökoállam két különböző berendezkedési forma, amelyek egyes szerzőknél akár ellentétes fogalmakként is megjelennek (Gough et al. 2012). Az ökoállamra azonban gyakrabban tekintenek úgy, amely a jóléti államból nő vagy nőhet ki (Meadowcroft 2005). A könyv ezt és ezzel együtt az ökológiai modernizáció elméletét is megkérdőjelezi, azt állítva, hogy a szociális reformok középpontjában a természetnek,

mint egyfajta belső, önmagában vett értéknek kellene állnia. Fitzpatrick szerint a reform nem kizárólag a természeti tőke társadalmasítását jelentené, hanem az egyes szociális és gazdasági intézkedések és gyakorlatok újra „természetesítését” is. A szerző azon az állásponton van, hogy a természet nem kezelhető vagyontárgyként és a természeti kincseket nem felélni kell, hanem együtt kell élni velük. Ellenzi a kizárólagos birtoklás felfogását, szerinte a Föld minden pontja mindenkinek a tulajdona, aki a Földön él. Mivel a tulajdonlás következményeit sem lehet kizárólagosan viselni, ezért a Föld egyetlen területének tulajdonlása sem lehet kizárólagos. A gazdaságot is újra kell „természetesíteni”, álláspontja szerint a 2007/2008-as világválság oka a „pénzügyi lufi” kidurranása volt, ennek elkerülése érdekében „fantázia gazdaság” helyett a „természeti realitásokban” kellene részt venni. A szimbolikus értékek helyett a materiálisra kell helyezni a hangsúlyt, ami többek között azt jelenti, hogy ahol lehet, célszerű visszatérni az árucserés kereskedelemre. Fitzpatrick minden szempontból egy organikusabb társadalom kialakítását pártolja.

Hozzáférés, egyenlőség és egyenlőtlenség kérdésében elismeri Amartya Kumar Sen képesség megközelítésének jelentőségét, ugyanakkor számos ponton hiányosnak tartja azt. Három fontos ponton kritizálja Sent. Fitzpatrick szerint Sen fő értéke, a szabadság, nem állhat önmagában, mert a szabadság általában nem megfogható érték, mivel különböző szabadságok léteznek és ezek a különböző szabadságok nem egyformán fontosak, értékesek vagy nélkülözhetetlenek. Emellett meglátása szerint Sen alábecsüli a gazdasági hatalom, a vagyon és az anyagi erőforrások szerepét, nem csak a képességek kibontakoztatásának megvalósításában, de általában a kapitalista társadalomban is. Ezek ugyanis nem egymástól független léteznek, hanem a hatalom és a társadalmi kapcsolatok összefonódásának megnyilvánulásai. Ehelyett ő a szegénység ökoszociális megközelítését javasolja, amelynek központi eleme az egyenlőtlen elosztás és a nem megfelelő hozzáférés a nélkülözhetetlen társadalmi és természeti javakhoz.

Fitzpatrick hiányolja a szegénység irodalmából a természeti kincsekhez való hozzáférés aspektusát, szerinte sem a szociálpolitika, sem a szegénységgel és hozzáféréssel foglalkozó tanulmányok nem fordítanak kellő figyelmet a természeti kincsekre. Megközelítésének újdonsága abban áll, hogy természeti kincseken nem elsősorban a fosszilis vagy akár a megújuló energiahordozókat érti, hanem olyan „természeti kincseket” is mint az idő és a tér. A szegénység és depriváció ezen dimenzióival viszonylag ritkán foglalkozik a szociálpolitika irodalma, a szegénység és tér kapcsolatában a diskurzus általában megáll a térbeli kirekesztésnél, a gettósodó városrészek vagy régiók vizsgálatánál. A szerző ennél tovább megy, két fogalmat határoz meg: az „ökotérbeli” és „ökoidőbeli” deprivációt (ecospatial deprivation, ecotemporal deprivation). Mindkettő esetében vizsgálja a rendelkezésre álló mennyiség, a mobilizálhatóság, az elérhető minőség, a kontroll, a megosztás és törődés kérdését. Arra a megállapításra jut, hogy a tér és az idő tekintetében is azok számítanak szegénynek, akik: 1) nem rendelkeznek a kiegyensúlyozott élethez minimálisan szükséges személyes térrel és idővel, mert

például nincs kellően tágas lakásuk, vagy a megélhetés érdekében több időt kell munkával tölteniük. 2) Nem tudnak az életük különböző fizikai terei között hatékonyan mozogni, illetve nem áll módjukban az idejüket megfelelő hatékonysággal beosztani, például mert ingázó munkások, akiknek a tömegközlekedéshez kell alkalmazkodniuk – ez magában foglalhatja mind a teret, mind pedig az időt. 3) Nem elérhető számukra a „minőségi tér” és nem rendelkeznek elegendő minőségi idővel. Minőségi tér Fitzpatrick szerint, ami a pihenést és kikapcsolódást szolgálja: zöld terek, kertek, egészséges levegőjű települések. A minőségi idő nem csak a szabadidőt foglalja magában, minőségi idő lehet a kereső tevékenységgel eltöltött idő is, ha az önmegvalósítást szolgálja vagy örömforrása az egyénnek. Itt arra a fontos szempontra hívja fel a figyelmet, hogy bár egy időintervallum objektíve mindenki számára ugyanolyan hosszú, a szubjektív időérzet teljesen más lehet, ha mechanikus mozdulatokat igénylő gyártósori szalag mellett állunk, vagy szellemileg kielégítő munkát végzünk. 4) Nincs lehetősége kontroll alatt tartani életének fizikai tereit, például mert nem áll rendelkezésére a szükséges anyagi erőforrás ahhoz, hogy igényei alapján válassza meg a lakóhelyét. A rendelkezésre álló időket sem tudjuk egyformán kontrollálni: míg egyesek képesek megvásárolni mások szabadidejét – például úgy, hogy takarítónőt vagy bébiszittert fogadnak – addig másoknak ugyanazt a szabadidőt el kell adniuk. A szerző az emberiség és a környezet elválaszthatatlanságát látja bizonyítottnak tér és az idő bevonásával a deprivációval kapcsolatos elemzésbe.

A tér és az idő vizsgálata után, olyan „hagyományos” erőforrásokkal való ellátottságot vizsgál, mint a különböző energiahordozók, az élelem, a lakhatás, a levegő és a víz, valamint a környezeti csapásoknak való kiszolgáltatottság. A könyv ezzel foglalkozó második része már nem tartogat olyan újdonságokat, mint az első fele. Ugyanakkor részletes alaposággal tárja fel a szegénység, az erőforrásokhoz való hozzáférés és a klímaváltozás jelenlegi és jövőbeli hatásainak összefonódó, kumulálódó hatásait. A szerző ezeket az egymásba ágyazott problémákat nem mindig oldja fel megoldási javaslatokkal, és helyenként az sem teljesen egyértelmű, hogy milyen álláspontot képvisel. Ez különösen az élelem és az üzemanyag tekintetében érzékelhető, ahol Fitzpatrick a legjelentősebb kihívást abban látja, hogy miképp valósíthatjuk meg egyszerre a szegénységből való kiemelést, a szegények életterének növelését, illetve a fogyasztás és a károsanyag-kibocsátás csökkentését. Itt található a könyv egyik hiányossága is: figyelmen kívül hagyja a Weitzman-paradoxont, amelynek értelmében az energiaárak növelése nem hatékony módja a fogyasztás visszafogásának, mert az elsősorban a legsérülékenyebb csoportoknál következik be, így a végeredmény nem az összefogyasztás csökkenése, hanem a társadalmi szakadék növekedése. A szegénység csökkentésének és a környezetvédelmi megfontolásoknak az ilyen szembeállítás annál is érdekesebb, mivel az Egyesült Nemzetek Szervezete a 2016 áprilisában aláírt Párizsi megállapodás és a fenntartható fejlődésről megfogalmazott 17 cselekvési pont (United Nation Sustainable Development Goals – 17 Goals to Transform Our World) alapján is *együtt* képzelet el a két cél megvalósítását.

Fitzpatrick álláspontját összegezve, a legfontosabb problémák és egyben jövőbeli beavatkozási területek a következők.

Le kell számolni az egyéniesített felelősséggel, az életünk olyan mértékben vált deszocializálttá, ami veszélyezteti a fenntarthatóságot. El kell távolodni a föld 'domainship' jellegű felfogásától a közösségi felfogás felé, ugyanígy más energia-hordozók tekintetében a kihasználásról és felélésről át kell térni a felhasználásra és együttélésre, és meg kell szüntetni a nem megújuló energiaforrások pazarlását. Senre is utalva problémának látja, hogy a szabadságot csak piaci alapon tudjuk elképzelni. Álláspontja szerint a piacról alkotott elképzeléseinket alapjaiban kellene átformálni, a már említett 'fantázia gazdaság' helyett vissza kell térni a *valódi*, úgy is mondhatnánk, hogy kézzel foghatóbb áruk és értékek cseréjén alapuló gazdasághoz. Itt is tetten érhető Fitzpatrick organikusabb módon működő társadalomról alkotott elképzelése. Ez még egyértelműbb lesz akkor, amikor bár elismeri, hogy a globális függőség – például az élelmiszer, gyümölcsök termelése és szállítása révén – a túlélést is jelenti egyes harmadik világbeli államoknak, mégis enyhíteni kell azt, oly módon, hogy életmódunk jobban alkalmazkodik a Föld természetes jellemzőihez, és nem törekszünk azok megváltoztatására.

Irodalom

- Gough, Ian et al. (2012): Éghajlatváltozás és szociálpolitika, In: Nyilas Mihály (szerk.) *Globális szociálpolitika*, ELTE, Budapest, 2018-252.
- Egyesült Nemzetek Szervezete: *Fenntartható fejlődési célok*, 2015. <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> (utolsó letöltés: 2017. február 26.)
- Fitzpatrick, Tony (1999): *Freedom and Security – An Introduction to the Basic Income Debate*, UK: Palgrave Macmillan
- Meadowcroft, James: From Welfare State to Ecstate? (2005) In: J. Barry – R. Eckersley (eds.): *The State and the Global Ecological Crisis*, Cambridge: MIT Press
- Sen, Amartya (1999): *Development as Freedom*, New York: Oxford University Press
- Sen, Amartya (2010): *The Idea of Justice*, London: Penguin